

Kartläggning av nyanlända elevers kunskaper i bild i Sverige

Tarja Karlsson Häikiö, Professor i Visuell och materiell kultur, HDK, Göteborgs universitet

Artikeln finns utgiven i originalutgåva på tyska, svensk version av författaren:

*Karlsson Häikiö, T. (2018). Schwedische Ehrebung der Fähigkeiten neu angekommener Schüler im Fach "Bild" [Mapping of Newly Arrived Pupils in Visual Art Education in Sweden]. In: Billmeyer, Franz (Ed.) *BÖKWE-Fachblatt*, Nr. 1 März, 2018.

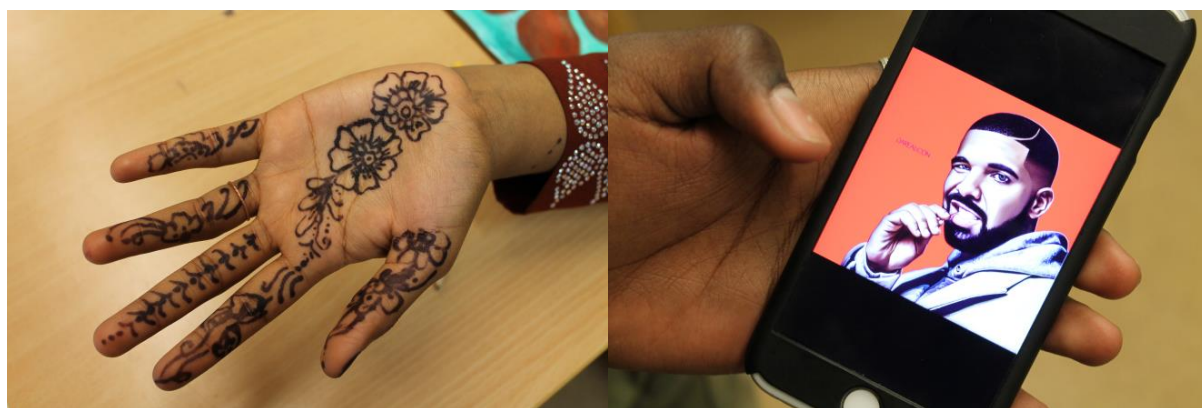

Bild 1 och 2: De olika världar som eleverna har med sig till klassrummet och bildundervisningen är beroende på ett antal olika faktorer som har att göra med kulturell bakgrund, etnicitet, klass, kön, ålder, men också exempelvis ungdomarnas egna populärkulturella intressen. Foto: Tarja K Häikiö

Artikeln beskriver framtagandet av ett material för kartläggning av nyanlända elevers kunskaper i bildämnet i Sverige. Framtagandet genomfördes av forskare och lärarutbildare på uppdrag av Skolverket. Artikeln bygger på observationer av bildundervisning med nyanlända elever och även utprovningar gjorda av verksamma bildlärare på olika grundskolor och ett gymnasium i förberedelseklass med nyanlända. Här diskuteras också villkoren för bildundervisning med nyanlända utifrån olika perspektiv, liksom genomförandet av kartläggningarna, men också bildlärares förutsättningar relaterat till de utmaningar bildämnet i sig innehåller då den innefattar av såväl språkliga som icke-språkliga dimensioner av kunskap.

Introduktion

I svensk *Läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet, 2011* (Lgr11) beskrivs fyra övergripande perspektiv som särskilt viktiga; historiskt perspektiv, miljöperspektiv, etiskt perspektiv, men också ett internationellt perspektiv (Lgr11 s. 9), som innefattar utvecklandet av förståelse för kulturell mångfald (Lorenz & Bergstedt 2016). Det övergripande målet har fått nya dimensioner i samband med en ökande global migration där antalet ensamkommande barn i Sverige har ökat drastiskt i och med det världspolitiska läget. Skolsystemet har därmed behövt ta emot och placera ett stort antal nyanlända elever i undervisning, även skolor som tidigare inte tagit emot utländska elever (Lahdenperä 2016 s.

73). Under år 2015 sökte 40 000 barn asyl och för 2016 låg prognosen på mellan 12 000 – 27 000 ensamkommande barn (Migrationsverket 2016). De nyanlända eleverna utgör ingen homogen grupp utan består av elever med många olika slags bakgrunder då en del har en splittrad skolgång bakom sig, medan andra har liknande skolbakgrund som svenska elever (Skolverket 2009, 2016). En elev anses vara nyanländ upp till fyra års skolgång i landet, men inte därefter (Skolverket 2016). Nyanlända elever placeras idag i olika undervisningskontexter i olika delar av landet (Skolinspektionen 2009; Ds 2013:6).

Barn och unga i dagens allt mer medialiserade samhälle behöver lära sig bildkommunikation. I Utbildningsdepartementets (Ds 2013:6) och Skolverkets (2009 s. 13) riktlinjer lyftes de praktisk-estetiska ämnena först fram som särskilt gynnsamma för nyanlända elever, men i senare versioner har detta lyfts bort, troligen beroende på forskning visat att användandet av estetiska uttrycksformer inte påverkar lärandet mer än i andra ämnen (Winner et al 2013). Skolans värld domineras vanligtvis av en språklig och textuell kontext (Selander & Kress 2010), varför denna kontext också blir viktig för de nyanlända att förstå. Marner (2005) lyfter fram ett vidgat språkbegrepp där andra kommunikativa former kompletterar den verbalspråkliga dominansen i skolan. Genom att ge utrymme för andra icke-verbala sätt att kommunicera kunskap kan nyanlända elever uttrycka och visa fram andra kunskaper än enbart verbalspråkliga. Tillvaratagandet av fler kommunikativa former skulle också gynna det mångkulturella klimat som är verklighet i många av dagens skolor. En viktig del av utvecklandet av kunskaper handlar om att planera undervisningen. För att kunna planera undervisningen för nyanlända behöver deras tidigare kunskaper kartläggas.

Förutsättningar för kartläggning av kunskaper

Skolverket har tagit fram nationella kartläggningsmaterial gällande nyanlända elevers kunskaper i olika ämnen. För skolor i Sverige är det obligatoriskt att kartlägga nyanlända elevers kunskaper gällande deras språk och erfarenheter av relevans för den fortsatta undervisningen i olika ämnen i den svenska skolan (steg 1) liksom litteracitet och numeracitet (steg 2) (Skolverket 2016). Gällande kartläggning i separata ämnen är det däremot upp till skolorna själva och således valbart. Kartläggningsmaterialen i de olika ämnena innehåller instruktioner kring kartläggning generellt, riktlinjer kring hur kartläggningar skall genomföras i samarbete med tolk eller språkstöd, samt till exempel hur kartläggningen skall genomföras med elever som har olika slags funktionsnedsättningar. Tanken är att eleven skall använda sitt starkaste språk i kartläggningssituationen med stöd av modersmåls lärare, språkstöd eller tolk.

Kartläggningsmaterialet i bild

Kartläggningsmaterialet i bildämnet är avsett för elever i grundskolans årskurser 1-9, men kan även användas med elever som åldersmässigt hör till gymnasieskolan, som till exempel för språkinträdning. I arbetet med framtagandet av kartläggningsmaterialet samarbetade de forskare och lärarutbildare som fått uppdraget av Skolverket med verksamma bildlärare. Framtagandet av kartläggningsmaterialet genomfördes utifrån observationer och

utprovningar av materialet vid ett fåtal utvalda skolor och gymnasier över landet i såväl storstadsområden och förorter, som i mindre städer och på landsbygden. Genom att samarbeta nära med undervisande bildlärare från olika typer av skolor, lärare med olika kön och lärare med olika lång erfarenhet, var avsikten att säkra materialets innehåll gentemot såväl riktlinjerna i styrdokumentet som olika lärares vardagspraktik. Genom samarbetet mellan forskare/ lärarutbildare och bildlärare hade bildlärarna möjlighet att påverka materialets utformning.

Kartläggningsmaterialet syftar till att ge läraren en bild av elevens erfarenheter och kunskaper i bildämnet och utgöra ett stöd för planering av bildundervisningen med de nyanlända eleverna, men skall inte kopplas till betygssättning. Kartläggningsmaterialet är förankrat i läroplanen och avsett för att lärarna skall kunna få en uppfattning om aspekter av elevens övergripande förmåga att kommunicera med bilder, skapa bilder, undersöka och presentera samt analysera bilder (Lgr11 s. 20). Exempelvis framträder elevens förmåga till bildförståelse (visuell litteracitet), förmåga att tolka bilder (bildanalys), förmåga att kommunicera med bilder (visuell kommunikation) och förmåga att framställa bilder (bildskapande förmåga).

Kartläggningsmaterialet består en lärarhandledning med såväl ett underlagsmaterial med frågor att ställa till eleven, som ett bildmaterial som stöd för bilsamtalen. Kartläggningen innebär 1) att samtala om bilder och 2) att framställa bilder och till materialet finns frågeformulär och dokumentationsunderlag att fylla i under kartläggningssituationen.

Uppgifterna i kartläggningsmaterialet är formulerade utifrån bildämnet tre huvudområden; bildframställning, redskap för bildframställning och bildanalys (Lgr s. 21-22), men med fokus på de långsiktiga förmågorna i bildämnets övergripande syfte, det vill säga elevens förmåga att kommunicera med, skapa, undersöka, presentera och analysera bilder (Lgr s. 20). Frågeformuläret med observationsschemat består av frågor förankrade i läroplanens centrala innehåll och kunskapsmål och där läraren gör noteringar under kartläggningens gång. Exempelvis bör läraren observera elevens förmåga att förstå olika slags bilder och att använda ord och begrepp inom ämnesområdet. Det finns också ett medföljande bildmaterial, med bilder på en mängd material för bildframställning, som kan användas för att få en uppfattning om eleven är bekant med olika material och tekniker i bildämnet. I materialet finns också ett antal associativa bilder som kan användas som underlag för bilsamtal med eleven och ett medföljande dokumentationsmaterial. Vidare finns förslag på ett antal konstverk för ett mer fördjupat bilsamtal för att skapa en uppfattning om elevens förmåga att se och tolka bilder och bildkontexter. Konstverken är utvalda för att ge en bredd av olika slags manliga som kvinnliga konstnärer, olika användningar av material och tekniker, liksom konstverk från olika kulturella kontexter för att ge en bredd för bildläraren och eleven att utgå ifrån i samtalet.

I kartläggningsmaterialet i bildämnet har stor vikt lagts vid elevens eget deltagande i kartläggningssituationen. I instruktionerna framhålls att eleven bör ha möjlighet att välja

bilder som underlag för bildsamtalen, såväl gällande de associativa bilderna, som de föreslagna konstverken, och att eleverna själva bör kunna välja tekniker och sätt att framställa bilder i de uppgifter de genomför så självständigt som möjligt i samband med kartläggningen. Därför rekommenderas ett urval av material för eleven att välja utifrån. I skapandet av en övergripande bild av elevens kunskaper och styrkeområden skrivs bildlärarens lyhörda och dialogiska förhållningssätt fram som väsentliga i kartläggningssituationen.

I samband med utprovningarna framkom olika aspekter i kartläggningssituationen som påverkade dels lärarnas förutsättningar för undervisningen, dels de nyanlända elevernas förutsättningar för att skapa förståelse för den svenska bildundervisningskontexten. De nyanlända eleverna hade med sig olika förförståelse av ämnet beroende på kulturell bakgrund, och även olika skolningsbakgrund från länder där vissa länders undervisning liknar den svenska medan andra länder har helt annan undervisningskultur. Eleverna kom också från länder med olika längd på bildundervisning eller ingen bildundervisning alls. I olika kulturer finns också olika typer av bildkonventioner, eller sätt att se på och tolka bilder, vilket också påverkade bildundervisningen. Vi påverkas alla av bildkonventioner i samhället och därför varierar bildbetydelser stort mellan skilda kulturer kring sätt att kommunicera budskap och till exempel att använda tecken och symboler (Eriksson & Göthlund 2012)

Bildens verbala och icke-verbala dimensioner

En återkommande utmaning i bildämnet är bildämnets icke-språkliga karaktär, eller kirografisk bildproduktion i förhållande till verbalisering av bild, eller bildanalys. De nationella utvärderingarna (NU023, NÄU2013) har pekat på vikten av att arbeta med bildanalys och bildtolkning eller utvecklandet av visuell litteracitet (visual literacy) vilket innebär att kunna skapa mening utifrån bildinformation (Lindgren 2008 s. 15). De nationella utvärderingarna har också visat att en betydande del av bildundervisningen i skolorna i Sverige fortfarande utgår från en individuell bildframställningstradition.

I samband med framtagandet och utprovningarna av kartläggningmaterialet framkom att lärarna hade mycket skilda förutsättningar och även kunskaper gällande användandet av digitala media, vilket påverkade erbjudandet till eleverna om att kunna använda olika material och tekniker i kartläggningssituationen. I dagens samhälle med en digital dominans förändras behoven och kräver ett vidare spektra av metoder och media för visuella uttryck, vilket också ställer nya utmaningar på bildundervisningen. Trots att en stor del av bildlärarna ser bildämnet som ett kommunikationsämne, hade enligt den nationella utvärderingen användningen av nya media eller andra undervisningsformer år 2013 ännu inte fått ett större genomslag i bildundervisningen sett ur ett nationellt perspektiv (Märner & Örtegren 2014 s. 156). I de nationella utvärderingarna framkommer även att lärarnas olika ämnesuppfattningar, eller ämneskonceptioner, starkt påverkar deras val av teman och planering av bildundervisningen (NU03; NÄU2013). Detta påverkar givetvis också iscensättningen av kartläggningssituationen avseende allt ifrån vilka material läraren

erbjuder eleven/eleverna, till lärarens egna uppfattningar exempelvis om vad konst är, vilket kan påverka lärarens sätt att se på de erfarenheter eleven visar.

Exempel från bildundervisning i förberedelseklass

I en förberedelseklass i en förort till en större stad i Sverige, präglad av segregering, är den dominerande delen av eleverna nyanlända från olika delar av världen. Många av eleverna i förberedelseklassen har migrerat på grund av exempelvis katastrofer, som kriget i Syrien, eller situationen i Afghanistan, eller kommer från olika afrikanska länder som Etiopien, Gambia eller Somalia. Eleverna har också olika ålder och några av dem är under utredning och inväntar uppehållstillstånd för att få stanna kvar i landet. Att vara mitt i en asylprocess påverkar givetvis skolsituationen i stort (Ottosson 2016), och var också fallet för några av de elever som fanns i bildklassrummet i förberedelseklassen. Eleverna talar olika språk och några talar svenska, andra inte. Eleverna har erfarenhet av olika längd på skolgång i bildämnet från sina respektive hemländer. Gruppens storlek varierar varje dag på grund av många omständigheter, och bildläraren har därför utvecklat bilduppgifter som eleverna kan arbeta med oberoende av hur ofta de kan delta i klassen. Då eleverna också har olika förståelse för ämnet beroende på deras kulturella bakgrund har läraren skapat uppgifter som är oberoende av tidigare erfarenhet av bildundervisning och variationer i ämnesinnehållet. Exempelvis har en del elever tidigare enbart ritat i sand, andra enbart tecknat i biologiämnet, medan för ytterligare andra elever har bildundervisning ingått i hela skolgången i deras hemländer. För att möta de olika elevernas skilda erfarenheter är uppgifterna indelade i olika steg och med olika svårighetsgrad. Uppgifterna är kopplade till att eleverna behöver lära sig det svenska språket, vilket också aktiviteten i förberedelseklass i huvudsak syftar till (Skolverket 2009). Bildläraren arbetar kontinuerligt med begreppsbyggnad genom att skapa en förståelse för kärnbegrepp i läroplanen i bild, som färg, form, linje, yta, konstruktion eller andra begrepp som är viktiga i bildämnet, som mönster, skuggning, komposition etc. Elevernas bilder bearbetas i olika arbetsmoment över en längre period. Deras uppgift är att planera en längre sekvens av olika moment kopplade till varandra och en av uppgifterna är att arbeta med bladmönster med hjälp av ljusprojektion med overhead-apparat där olika mönster överlappar varandra. Genom uppgiften får eleverna bearbeta olika innehåll som till exempel färgblandning, förståelse för 2- och 3-dimensionalitet, skapande av och sammanfogning av olika typer av mönster, men också samarbete med kamrater. Arbetet med bilderna görs först på en individuell nivå, men skall senare sammanställas till en större installation.

Bild 3 och 4: Eleverna arbetar med bilduppgifter i flera steg. Genom arbetet med att projicera skuggor av växter på papper på väggen kan bilder skapas genom att arbeta med teckningar och målning i flera lager. Sedan kan teckningarna utvecklas vidare genom sammanställning av mönster och ornament i individuella eller gruppvisa arrangemang. Foto: Tarja K Häikiö

Sammanfattande kommentarer

Sammanfattningsvis kan man säga att det är bra att det finns utvecklade nationella riktlinjer och vägledning för lärare gällande både allmänna riktlinjer kring kartläggning av nyanländas kunskaper och specifika lärarhandledningar i de olika ämnena. Detta möjliggör för lärarna att i viss utsträckning samarbeta med varandra oberoende av ämne med avsikt att skapa en god övergripande situation för kartläggningar i de olika ämnena med förankring i läroplanen. Utifrån varje ämnes kartläggningsmaterial kan sedan den enskilda ämnesläraren anpassa de generella riktlinjerna till sitt eget ämne och sin egen undervisning. Men det finns också uppenbara svårigheter att genomföra kartläggningar på skolorna, exempelvis på grund av brist på språkstöd eller tolkar, olika tolkningar av direktiv mellan lärare, språkstöd och skolledare eller utifrån det faktum att lärare ofta lämnas ensamma med ett stort ansvar för kartläggningarna utan stöd. Ytterligare en utmaning är att kartläggningsmaterialet bör betraktas som ett stöd för planering av de nyanländas fortsatta utbildning och inte användas för klassificering. De olika förutsättningar lärare möter i sin undervisning ger olika villkor för möjligheterna att kartlägga ämneskunskaper liksom de nyanländas olika bakgrund, skolerfarenhet och förståelse av ämnesinnehållet i en ny undervisningskontext. Utmaningarna är många för bildläraren men samtidigt blir skolan en viktig plats för nyanlända elever där de kan uttrycka sina tankar om sitt liv och sina drömmar om framtiden, men också bearbeta sin ofta ambivalenta livssituation (Löwén 2006).

I bildämnet kan dessutom dessa tankar kommuniceras med ett flertal olika uttrycksformer. Det är viktigt att lärare visar öppenhet gentemot de nyanlända elevernas olika erfarenheter och kunskaper. Forskning visar att det finns en tendens till att se elevernas "brister", vilket försvårar integration och lärande (Bunar 2010; Ottosson 2016). Skolans förhållningssätt till flerspråkighet och kulturell mångfald präglas ofta av föreställningar om en homogen majoritetskultur som det självklara målet (Lindberg 2009), istället för att se skolan som den polyspråkliga och polykulturella (Jørgensen 2008) miljö som den idag är i många fall.

Referenser:

- Bunar, N. (2010). *Nyanlända och lärande; Mottagande och inkludering*. Stockholm: Natur och kultur.
- Ds 2013:6. *Utbildning för nyanlända elever*. Utbildningsdepartementet; Regeringskansliet.
- Eriksson, Y. & Göthlund, A. (2004/2012). *Möten med bilder; Att tolka visuella uttryck*. Upplaga 2:1. Lund: Studentlitteratur.
- Gibbons, P. (2013). *Stärk språket, stärk lärandet*. Stockholm: Hallgren och Fallgren.
- Jørgensen, J. N. (2008). Poly-lingual languaging around and among children and adolescents. *International Journal of Multilingualism*, Vol. 5, Nr. 3, 161-176.
- Lahdenperä, P. (2016). Nyanlända; Utmaning för interkulturellt ledarskap. I: H. Lorentz. & B. Bergstedt (Red). *Interkulturella perspektiv; Pedagogik i mångkulturella lärandemiljöer*. Lund: Studentlitteratur.
- Lindberg, I. (2009). I det nya mångspråkiga Sverige. *Utbildning och demokrati*, Vol. 18, Nr. 2, 9-37.
- Lindgren, B. (2008). *Forskningsfältet bilddidaktik*.
- Lorentz, H. & Bergstedt, B. (2016). Interkulturella perspektiv; Från modern till postmodern pedagogik. I: H. Lorentz. & B. Bergstedt (Red). *Interkulturella perspektiv; Pedagogik i mångkulturella lärandemiljöer*. Lund: Studentlitteratur.
- Löwén, Å. (2006). *Asylexistensens villkor: Resurser och problem i meningsskapandet hos asylsökande barn i Sverige*. Diss. Teknologiska institutionen. Uppsala: Uppsala universitet.
- Marner, A. (2005). Möten och medieringar. *Tidskrift för lärarutbildning och forskning*. Umeå: Umeå universitet.
- Migrationsverket (2016).
- Marner, A. & Örtengren, H. (2014). Digitala medier i ett bildperspektiv. I: P-O. Erixon *Skolämnen i digital förändring; En medieekologisk undersökning*. Lund: Studentlitteratur.
- Ottosson, L. (2016). *Utan given hemvist; Barnperspektiv i den svenska asylprocessen*. Diss. Barn- och ungdomsvetenskapliga institutionen. Stockholms universitet.
- Selander, S. & Kress, G. (2010). *Design för lärande – ett multimodalt perspektiv*. Stockholm: Norstedts.
- Skolinspektionen (2009). *Utbildning för nyanlända elever – rätten till en god utbildning i en trygg miljö*. Stockholm: Skolinspektionen.
- Skolverket (2009). *Allmänna råd för utbildnings av nyanlända elever*. Allmänna råd och kommentarer 2008. Stockholm; Fritzes.
- Skolverket (2016). *Utbildning för nyanlända elever*. Stockholm: Wolters Kluwer.
- Skolverket (2011). *Kommentarmaterial till kursplanen i bild*. Stockholm: Ordförrådet AB.
- Skolverket (2005). *Nationella utvärderingen av grundskolan 2003*. Ämnesrapport till rapport 253. Bild, 2005:9 (NU03).
- Skolverket (2016). *Kartläggningsmaterial för nyanlända elever. Information till rektorer och lärare om kartläggningsmaterialet och bedömning av nyanlända elevers kunskaper*.
- Skolverket (forthcoming). Johansson, C. & Karlsson Häikiö, T. *Kartläggningsmaterial av nyanlända elevers lärande i bild*.
- Skolverket (2015a). *Bild i grundskolan. En nationell ämnesutvärdering i årskurs 6 och 9*. Rapport 423, 2015 (NÄU3).
- Skolverket (2015b). *Läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidsbemmet 2011, Lgr11* (reviderad 2015). Stockholm: Fritzes.
- SOU2016:69 *En inkluderande kulturskola på egen grund*. Betänkande av Kulturskoleutredningen, Stockholm. Regeringskansliet: Wolters Kluwer.
- Vetenskapsrådet (2012). *Flerspråkighet; en forskningsöversikt*. Stockholm: Vetenskapsrådet.
- Winner, E., Goldstein, R. T. & Vincent-Lancrin, S. (2013). *Art for Art's Sake? The Impact of Arts Education*. Educational Research and Innovation, OECD Publishing.